

POLGÁR A BARBÁRSÁG KORÁBAN

Péterfy Gergely: A golyó, amely megölte Puskint

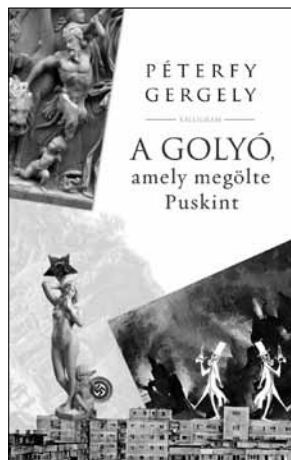
Arra a kérdésre, hogy megőrizhető-e a humánus és a polgári létforma diktatórikus keretek között, Péterfy Gergely új regénye meglehetősen pesszimista válasszal szolgál. *A golyó, amely megölte Puskint* szüzséje retrospektív családregényként működve a huszadik század történelmi és magánéleti kataklizmáitól egészen napjainkig kalauzolja az olvasót.

A barbárság mibenléte, a humánus és a barbarizmus ütköztetése nem új keletű jelenség Péterfy Gergely prózájában: más történelmi keretek között, de korábbi munkái is e kérdés körül forognak. A mesei elemeket halmozó *Örök völgy*, vagy éppen a történelmi tényekhez szorosabban tapadó *Kitömött barbár* után ezúttal olyan szöveg jött létre, amely a múltbéli referenciákat alapul véve épít fel egy mágikus realista fikciós világot. A kérdés tehát nem az, hogy realista történelmi regényként mennyire állja meg a helyét *A golyó...*, sokkal inkább, hogy mennyire teljesít jól saját, öntörvényű világának szabályai szerint.

A történet jelentős része egy fiktív dunakanyari nyaralóhelyen, Herkulesváron játszódik: a gazdag történelmi múltra visszatekintő helyszín kiválasztása azért bizonyul szerencsés írói fogásnak, mert önmagában képes hordozni és megmutatni a Kárpát-medence évezredek múltjában hagyományozódó rétegzettséget. A szűkebb központi helyszín az a Waldstein-ház, amelyet attribútumai alapján nem nehéz az *Utas és holdvilág* Ulpiusházának egyik újraértelmezett változataként olvasnunk: Szerb Antal és Péterfy Gergely regényeinek e lehetséges párhuzamára már Károlyi Csaba recenziója is felhívta a figyelmet.¹ A két emblemikus helyszín analógiáját erősíti a házak műzeumi jellege, a benne lakók külvilágtól való szisztematikus elzárkózása, valamint a külső normák felmondásának motívuma. Míg az Ulpiusok magatartásmodellje a polgári életforma elleni lázadás-ként értelmezhető, addig a Braun-villából lett Waldstein-ház lakóinak – különösen Péternek – az a célja, hogy szűkebb környezetében helyreállítsa a háború, illetve a jobb- és

baloldali diktatúrák következtében régi fényétől megfosztott ország valaha volt polgári kultúráját. „A mágikusan csengő, érthetetlen szavak *bizsergető mesevilággá* változtatták az amúgy is egyre elvarázsoltabbá váló Braun-villát” (43., kiemelés tőlem – Sz. M.).

A regény narrátora, Karl kívülállósága, idegenségérzete nem elsősorban világszemléletéből, hanem fizikai adottságából, túlsúlyából adódik: testképleírását, amely abban kulminál, hogy „a világot nem az én alkatomhoz tervezték” (16–17.), nem nehéz általánosabb síkon a regény kicsinyítő

¹ Károlyi Csaba: *Örök remény, Élet és Irodalom*, 2019. szeptember 20.

Kalligram Kiadó
Budapest, 2019
403 oldal, 3990 Ft

tükreként, a szereplők világtapasztalatának arkhimédieszi pontjaként értelmeznünk. Innen nézve minden figura alapvető célja, hogy a számára testi, ideológiai vagy bármely más okból idegenként tételezett világ kulisszái között megjelje az otthonosságot: erre tett kísérleteik és kudarcaik a szöveg alapmotívumává válnak.

A történet szempontjából meghatározó Waldstein Péter klasszika-filológus és vallástörténész a regény legjobban sikerült, legemlékezetesebb figurája. Alakja sűrítve hordozza a polgári Magyarország korának érték- és világszemléletét, kassai származása pedig talán nem ok nélkül juttatja eszünkbe a leghíresebb vallomástevő magyar polgárt, Márait és terjedelmes életművét. A folytonosságot kereső, a jelen iránt érdektelen, ezért folytonosan a múltba révedő Waldstein Péter a *Frankfurter Zeitung* húszas évekbeli példányait olvassa, ezáltal teremti meg önmaga számára a háború előtti múlt folytonosságának illúzióját: „az új barbárságban szükség lesz valami időkontinuumra a múltból, amellyel le lehet fedni a jelent” (47.). A polgári világ kulisszáinak mesterséges megteremtéséért azonban nagy árat fizet: a rendszerrel való szembenállása és erkölcsi tartása nemcsak önmagát szigeteli el a külvilágtól (és ezzel a tudományos élettől), de lánya, Olga személyiségfejlődését is erősen befolyásolja. Waldstein professzor lányának és unokájának tartott tudományos előadásai, a külvilágot lenéző, önmagába záruló életstratégiája, valamint tragikomikus halála a kelet-közép-európai értelmiségi sors sűrített, szomorú víziója.

A szocializmus mindennapjainak közegeből ily módon kiragadott és egy régi világba visszarepített Olga a regény egyik kulcsfigurája. Ő az elbeszélés voltaképpen inspirálója, a narrátor Karl monomániájának tárgya, plátói szerelme. A mintegy húsz év korkülönbség ellenére is mániákus rajongással övezett nőalak metamorfózisa a térség női szereplehetőségeinek variációit sorakoztatja fel. A mindenkori jelenből kilógó, apját rajongásig szerető Olga házassága férje, Ferenc tragikus halálával végződik, az új udvarlóból lett második férj, Áron pedig az erőszak, az intolerancia és a diffúz ősmagyarhit letéteményese. Áron magatartásmódja nemcsak Olga és a nő első házasságból született gyermeke, Kristóf életét futtatja zátonyra, de egyszersmind a Waldstein-ház pusztulását is előidézi. Az előbb csak szemléletében, szólamok szintjén kikezdett polgári és antik kulturális örökség csakhamar a tárgyi pusztítás áldozata lesz: a görög-római szobrok elhordása után az udvaron álló cédrusfa kivágása teljesíti be a Waldstein-ház végzetét. Az épület a regény végére egy Attila sírját kereső, zavarodott és önjelölt Noszlopi nevű kutató emlékházává válik. A terek kisajátítása, átalakítása, a tárgyi emlékezet deformációja olyan probléma, amelyre a regény jó érzékkel reflektál, és építi be azt a történet menetébe. Még akkor is, ha a szöveg olykor túlságosan sokszor és némileg didaktikusan tematizálja ezt, például a 10. fejezet egy pontján: „hogyan vált a Waldstein-ház római tartományból barbár szállásterületté” (181.). A történelmi fordulópontokat ugyanakkor megkapó tömörséggel, a szubjektivitásra támaszkodva ábrázolja a kötet. Nem mond többet annál, mint ami a szereplők számára fontos: zsidókat menteni Kassán 1944-ben, beleszeretni egy fiúba 1956-ban, menni vagy maradni a levett forradalom után; mind olyan élethelyzetek, amelyek az egyéni sorsot döntően befolyásolják, a világtörténelem menetére ugyanakkor csekély hatásuk van.

Az egyéni és közösségi legendaképzés a regény további fontos eleme: a német agresszió áldozataival vagy a faluba érkező idegenekkel kapcsolatos konfabuláció hol egyéni karaktert, hol politikai színezetet kap. A kis Duna-parti település gyűjtőközege a kitelepítetteknek, eltévedt értelmiségieknek, így Herkulesvár nemcsak a száműzetés helyszíne, de egyfajta menedék is lehet(ne) az odaérkezők számára. A hely varázsát azonban fokozatosan megtöri a bánya és a szovjet katonai laktanya kialakítása, majd a faluból lassan kisvárossá növekedő, lakótelepeket életre hívó és nyaraló tömegeket vonzó településszerkezet. A helyek szerepváltásának további példája, amikor az egykori szovjet laktanya helyén a rendszerváltás után vitatható színvonalú egyetem létesül. Ez a funkcionális csere azonban már korántsem olyan kidolgozott, mint a zsidó kereskedő villájából lett

Waldstein-ház kassai mintára létrejövő elefántcsonttorony-jellege és későbbi pusztulása. Ezen a ponton érkezhetünk el ahhoz a kérdéshez, amely a regény színvonalbeli egyenetlenségeire vonatkozik.

Amilyen pontos ugyanis a könyv első felének kor- és környezetrajza, olyannyira csalódást keltő a jelenkor felé sodródó történetek krónikája. A rendszerváltás utáni közéleti-politikai szcenára tett zsurnalisztikus felszínességű utalások (adócsalások, hatalmi manőverek) messze elmaradnak a korábbi korok érzékeltes megrajzolásától. Míg például az ötvenes-hatvanas évek fojtogató, szürke világának bemutatása minden érzékszervet megmozgató ábrázolás (például Budapest képei, 113–114.), addig a jelen leírásai sajnos sok helyen sematikusak, hatástalanok maradnak. A korábbi időszak politikai és magánéleti machinációi jól megokolt, a regényvilágon belül következetesen építkező történetek, a rendszerváltást követő idők regénybe emelése azonban felületessége révén hiányérzetet kelt az olvasóban. Mindezek mellett a kidolgozatlanág érzetét keltő, gyakran az egyik jelenetből a másikba átcsapó elbeszélésmód zavarja meg indokolatlanul a történet menetét, az események kibontakozását és a különböző szövegrészek egymásra vonatkozathatóságát. Míg a korábbi történetek mesélése során az elbeszélő szisztematikusan különválasztja saját emlékeit és az általa „mitológiai időként” aposztrofált évek (vagyis a születését megelőző időszak) történéseit, addig egy ponton túl zaklatott gondolatainak tárgyát kaotikus rendszertelenségben tárja az olvasó elé. Ez a narrációs stratégia még akkor is problematikus pontja a regénynek, ha egyébként elhithetjük az énelbeszélőbe oltott mindentudó narrátornak, hogy a történet végkifejlete felé haladva érzelmi érintettsége okán egyre kevésbé tudja kordában tartani gondolatait, ennél fogva mind szétszórtabban, zaklatottabban beszél el az eseményekről. Egyes szám első személyű elbeszéléstől lévén szó, hozzá kell tenni azt is, hogy az elmondottak szövegbeli igazságértéke mindig meg is kérdőjelezhető, hiszen hiányzik a megerősítő vagy cáfoló szólám polifóniája.

A tipikus alakok teljességre törő felvonultatása – amelyre Szmerka Dániel recenziója² is utal – gyakran a katalógusszerű felsorolás érzetét kelti a befogadóban. A címben szereplő Puskin-utalás tehát nemcsak az értelmiség kivégzésének lakonikus summázatában fogható meg, hanem a szöveg azon intenciójában is tetten érhető, hogy „az orosz élet enciklopédiája” koncepció nyomvonalán haladva a „magyar élet enciklopédiáját” teremtsen meg. Az enciklopédikus igyekezet ellenére azonban a regény poétikája mintha éppen annak belátása felé mutatna, hogy illúziót kergetünk akkor, amikor azt hisszük, a leltárkészítés, az események történeté alakítása, a traumák el- és kibeszélése választ adhat kérdéseinkre – *A golyó, amely megölte Puskit* szövegében legalábbis a megértés helyett a regény zárlatához közeledve inkább kérdéseink száma gyarapodik. Ez az eldöntetlenség azonban nem pusztán a szövegben rejlő ismeretelméleti belátás, hanem a túlírtásnak és a narráció problematikuságának regénybeli megmutatkozása is.

² Szmerka Dániel: Űr és unalom, *Litera*, 2019. június 16. (<https://litera.hu/magazin/kritika/ur-es-unalom.html> – 2019. 11. 17.)